

درس تاریخ معماری منظر

۳- منظر پردازی در تمدن‌های باستان

الف: باغ‌سازی میان‌رودان

دکتر لادن اعتضادی

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده معماری و شهرسازی

گروه معماری منظر

۱۳۹۹

میانرودان یا بین النهرین

منطقه بین دجله و فرات در شمال
خلیج فارس را یونانیان باستان با
نام Mesopotamia در فارسی
میانرودان

و عربی بین النهرین گفته‌اند.

منابع باستانشناسی قدمت این
تمدن را به هزارهٔ چهارم پیش از
میلاد می‌رساند.

کلده و سومر و اکد از ۳۱۰۰ پ.م.
و سپس آشوریان تا ۵۳۹ پ.م.

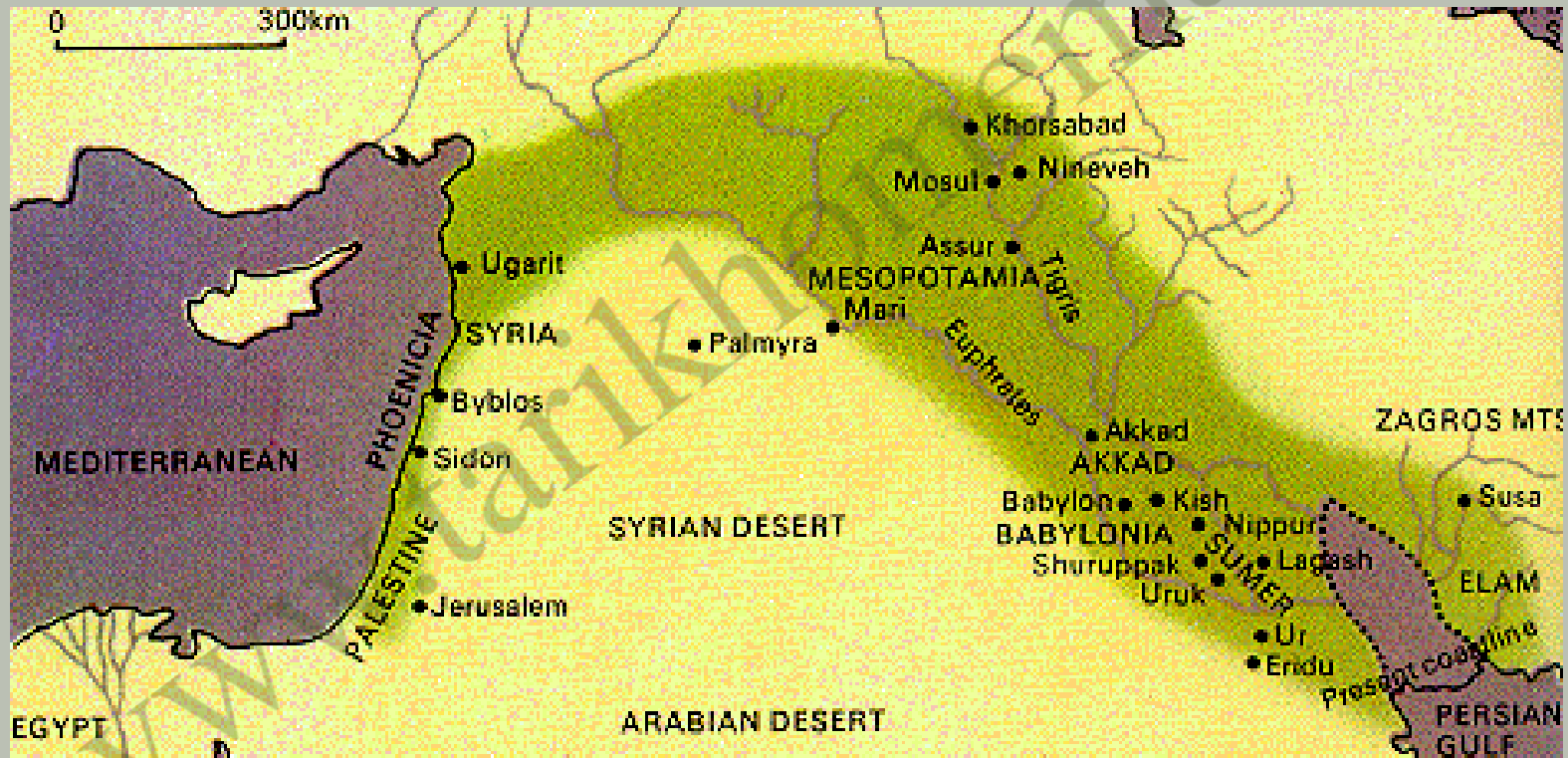
در این منطقه حکمروایی
می‌کردند.

با فتح بابل توسط کورش این تمدن
با تمدن پارس جایگزین شد.

تمدنی پیشرفته در کشاورزی، علوم و هنرها و مدیریت جامعه براساس
دولت‌شهرهای مستقل از یکدیگر و نظام **خداشاهی** بوده است

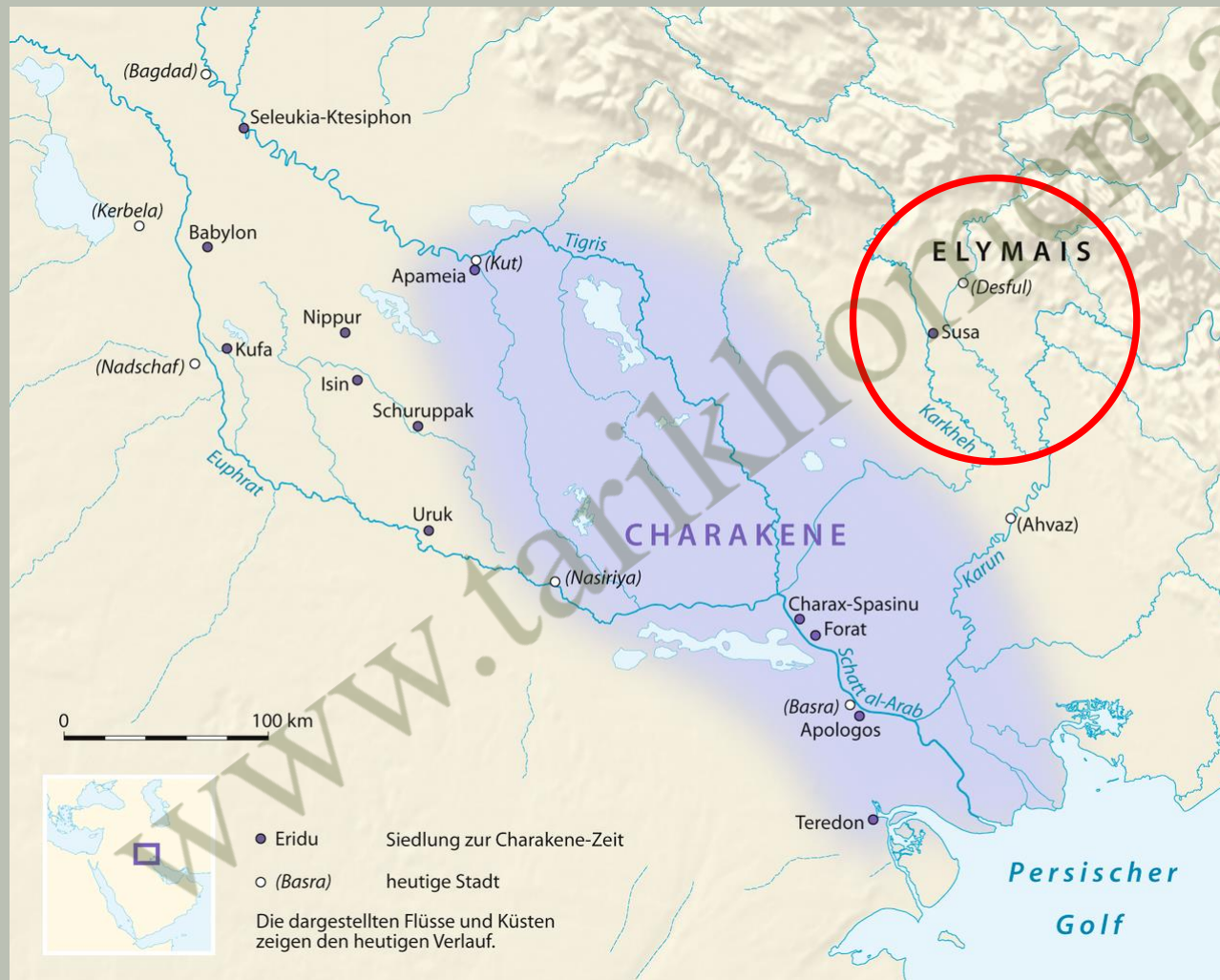
هلال حاصلخیز

یک منطقه آبرفتی که چون سایر تمدن‌های رودخانه‌ای (نیل، سند، رود زرد)، فرصت کشاورزی و باغداری در آن فراهم بود. جنوب آن دشت‌های پست و شمالش کمابیش کوهستانی و دشت‌های تپه ماهوری بوده‌است

در این نقشه مشاهده می‌شود که خلیج فارس در گوشه شمالی وسعت بیشتری از امروز داشته به نحوی که تمدن عیلام (ایلام) را از سومر جدا می‌کرده است. در عین حال این دو تمدن رابطه قوی تجاری و فرهنگی داشته‌اند. «جلیکو» پیدایش نخستین شکارگاه‌های طبیعی را در اطراف خلیج فارس و در حوالی "خور" های آنجا می‌داند.

بخش جنوبی منطقه‌ای هموار با سرزمین‌های پست و محل نخستین جوامع کشاورز میانرودان و شاید جهان بوده است (لکه بنفش گستره پیشین نفوذ آب‌های خلیج فارس و خورهای متعدد است)

تجمع دولت‌شهرها در بخش جنوبی بیشتر و شامل شهرهای مهم، اور، بابل و اوروک متعلق به تمدن کده و سومر بوده است.

دوران بعد، آشوریان هستند که پایتخت‌هایی در شهرهای شمالی دارند مانند ارگ سارگون دوم در خرساباد؛ نینوا، نیپور و شهر کهن ماری (آشور در این نقشه نیست)

دایره سرخ محدوده تقریبی تمدن ایلام در فلات ایران و خارج از حوزه میانرودان.

سومر مهمترین تمدن جنوبی در کنار کلدۀ و عیلام آشور مهمترین تمدن شمالی به دنبالهٔ اکدی‌ها و همسایهٔ مادها

- تمدن‌های این منطقه سومریان و کلدانیان در جنوب و همسایه با عیلامی‌های فلات ایران، و در شمال اکدی‌ها و آشوریان در همسایگی مادهای زاگرس بودند. آشوریان نهایتاً سومریان را منقرض و بابل را فتح کردند. بابل متأخر، پایتخت بخت‌النصر (نبوکدنصر) شاه آشوریان بود.
- اما «بابل نو» یا نوین کلاً به حکومت آشوریان و نیز به پایتخت سناخریب در شمال بابل قدیم هم گفته‌اند.
- اکدی‌ها و آشوریان از نژاد سامی و جنگجویانی بودند که نهایتاً دولت‌شهرهای مستقل را زیر لوای کشور واحدی درآوردند. ماری نینوا، خورساباد، بابل از پایتخت‌های آشوریان بوده‌اند.
- دو تمدن عمده و پراثر این ناحیه را می‌توان تمدن سومر و آشور دانست، شهر **بابل تقریباً در سراسر** دوة تمدنی بین‌النهرین یک مرکز مهم بوده است که در ۵۳۹ پ.م. توسط کورش فتح و پایتخت زمستانی هخامنشیان می‌شود. این فتح عامل نابودی تمدن چند هزارسالهٔ میانرودان و ظهور تمدن پارس می‌شود.

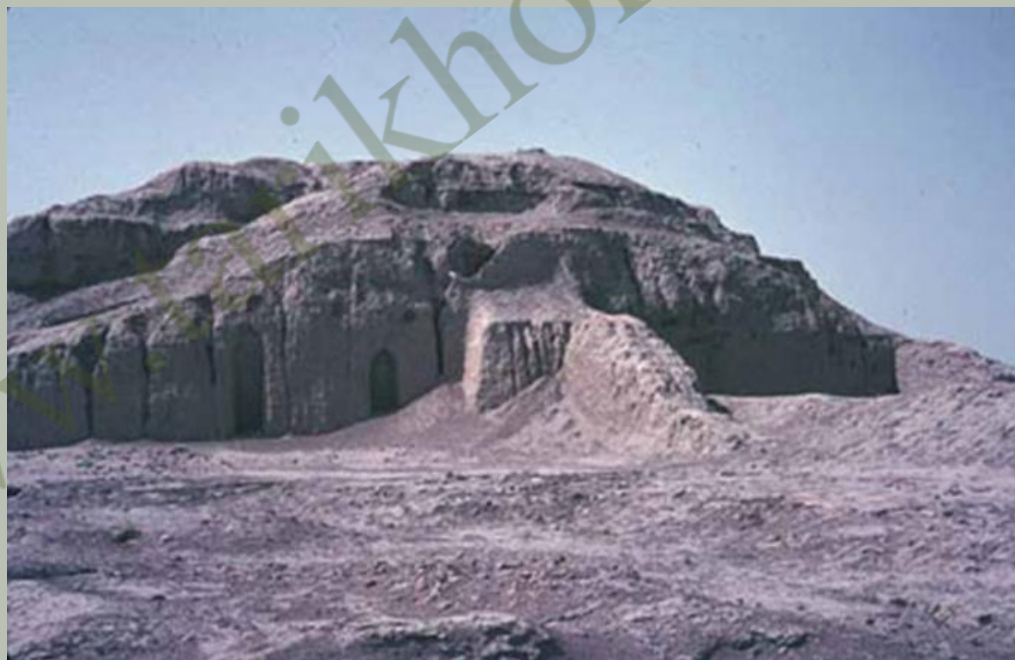
بازسازی تصویری شهر بابل و دروازه ایشتار

اختراع چرخ، یکی از نموده‌های پیشرفت تمدن است. می‌دانیم که اهرام مصر پیش از اختراع چرخ ساخته شده‌اند.

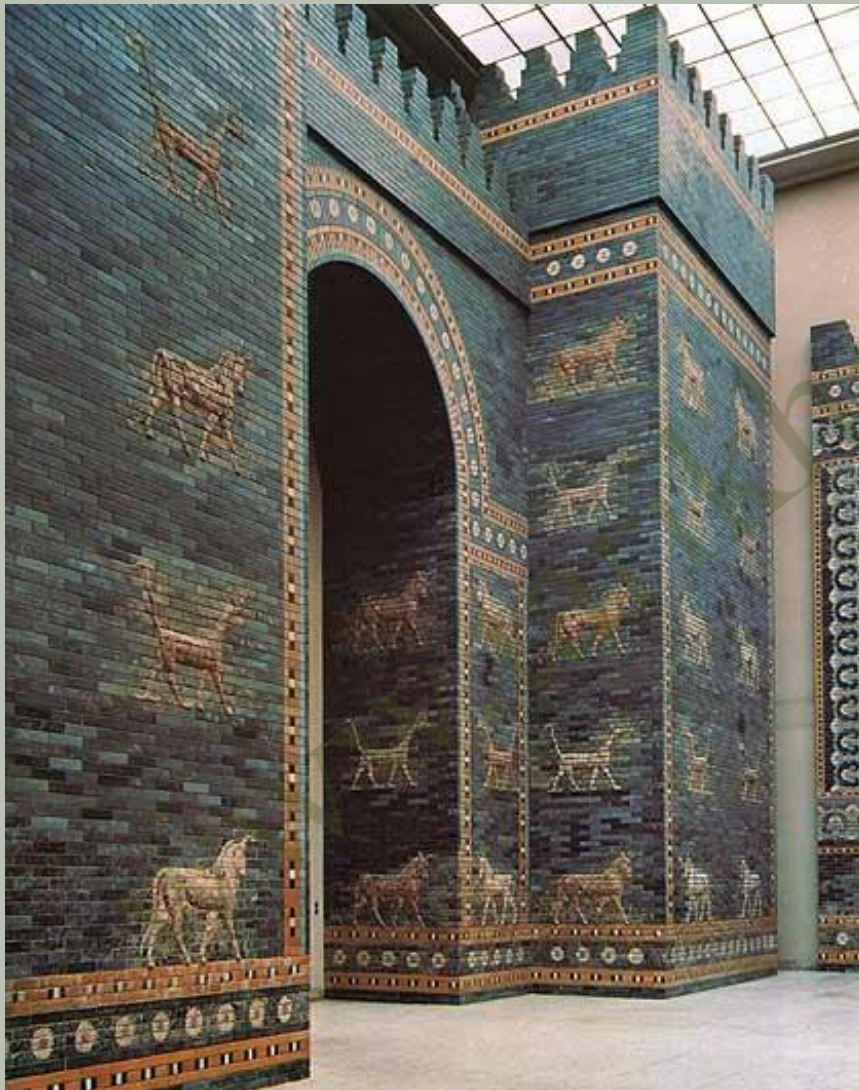
کهن ترین باغ‌های در جهان: مصر یا میانرودان؟

معماری خشت و گلی و آجری در میانرودان باعث شده از آثار هنری معماری و شهرهای این تمدن چیز زیادی بجای نماند اما کتیبه‌هایی بر خشت پخته یا سنگ اطلاعاتی می‌دهند که براساس آن محققان گمان دارند کهن‌ترین باغ‌های جهان در میانرودان پدید آمده‌اند.

نمونه: خرابه‌های معبد سفید که بنایی از خشت و گل بوده است همچون تلی از خاک بر زمین.

بقایای آثار خشت و گله و آجری از تمدن میانرودان

دروازه ایشتر بابل
به علت پوشش آجر
لعابدار تا حدی
سالم بوده و
بازسازی شده است.

باغ‌های میانه‌رودان

گرچه مردم این تمدن کهن ترین باغ‌ها را دایر کرده‌اند و داده‌ها نشان می‌دهد که پادشاهان باغ‌هایی احداث و گیاهان غیر بومی را وارد کرده و نظام آبیاری به زمین‌های بلند را ابداع کرده‌اند، اما باغ‌های ایشان عمدتاً باغ کشاورزی و بهره‌وری بوده و نظام باغ‌سازی و طراحی منظمی نداشته است. یعنی از نوع Farm-Garden به تعبیر خانم گوتین بوده است.

شاید فقط یک مورد را که در وجود و ویژگی‌هایش شک‌های فراروان است بتوان از نوع باغ تفریحی Pleasure Garden دانست و آن « باغ‌های معلق » است.

دیوارنگاره، به طور انتزاعی باغی را نشان می‌دهد.

با درختان زینتی و نخل‌هایی که در حال محصول برداری از آنها هستند
و پرندگان زیبا.

سه مورد منظرپردازی در دوران تمدن

که در میانرودان هم مصداق دارند

- منظر کشاورزی، یا مزارع و «باغ‌داری» (بر اثر نقش اقتصاد معیشتی)

- منظر شهری (بر اثر نقش تمدنی و ظهور قدرت و ثروت و پیدایش شهر)

- «باغ‌سازی» در داخل یا خارج شهر (بر اثر نقش فرهنگ و قدرت و مدیریت در یک تمدن)

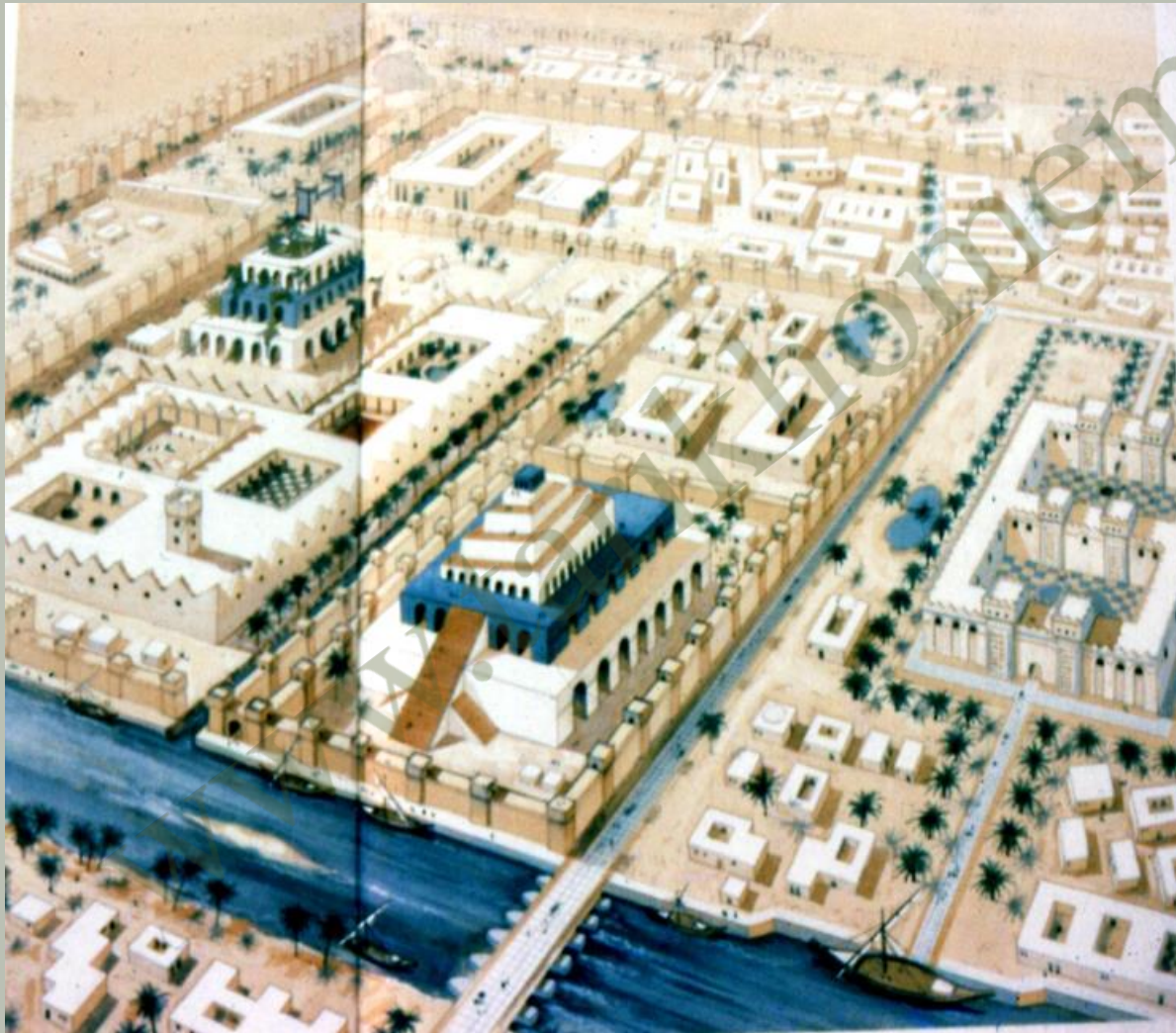
شهر ماری دارای هکرسه مورد منظر مصنوعی: منظر شهری، منظر کشاورزی، منظر باغ‌داری

بازسازی تصویری شهر ماری: منظر باغ‌های داخل شهر و مزاع بیرون شهر تصور شده‌اند.

منظر شهری

کلیات کالبدی شهر، حصار و دروازه‌ها و بناهای بلند و شاخص آن، سواد شهر را در دشت نشان می‌دهند. (اسلاید بعدی). «سواد شهر» خود نمایی از منظر مصنوع است.

بازسازی تصویری بابل

محوطه مرکزی شهر مرکز حکومتی و مذهبی با بناهای شاخصی چون زیگورات و باغ‌های معلق، منظر غالب درون شهری هستند

محوطه مسکونی مردم عادی منظر متفاوتی دارد

درختان در مسیرها یا کنار دیوارها به صورت ردیفی منظر سبز معابر مهم.

شمایه از سواد شهر در میانرودان

منظر مصنوعی که منظر طبیعی را متحول می کند

معنی سواد شهر (سوادالبلد):

سیاهی شهر که از دور به نظر آید - مزارع و باغات اطراف شهر، سیاهی شهر از دور،
شبح شهر از دور.

(فلش ها محل تقریبی مزارع و باغ های بیرون حصار را نشان می دهند.)

نمونه‌هایی از سواد شهر که شمایی از لندسکیپ مصنوعی اند و منظر طبیعی را تغییر داده‌اند.

پایین: سواد یک لندسکیپ
طبیعی.

مقایسه سواد شهر با سواد
طبیعت بکر، نشان دهنده
حضور منظر مصنوعی است
که به صورت نمایی
متفاوت از فاصله دور دیده
می‌شود.

(حاصل مداخله انسان در طبیعت)

سواد شهر

شمایی شبح گونه از ساخت و سازهای شهری و از باغها و مزارع پیرامون شهر است که از دور دست دیده می شود.

ترسیم: محمدجواد بینا

پیشینه اساطیری باغ

- در حماسه گیلگمش (میانه هزاره سوم پیش از میلاد) که از آثار اکدی و یکی از قدیمی ترین و نامدارترین آثار حماسی ادبیات دوران تمدن باستان است، به باغ و بوستان اشاره شده است:
- باغ‌هایی شبیه بوستان های آیینی مصر، یونان و روم که با کاشت آیینی درخت شکل می گرفته‌اند و مفهومی مبهم از بهشت را درخود داشته‌اند.
- در دوره تاریخی سومریان عملاً دست به کاشت درخت و احداث باغ میوه و گیاهان خوشبو و دارویی زدند بعد از آنها، پادشاهان آشور باغ‌هایی، در داخل شهرها، معابد و حیاط کاخ‌ها می‌ساختند و سعی می‌کردند با درختان میوه و گیاهان معطر، بهشت را بازسازی کنند.

سند‌های تاریخیِ باغ

گفته می‌شود سومریان آغازگر باغ‌سازی بین‌النهرین و اولین باغبان‌های جهان بوده‌اند.

■ بر اساس افسانه‌ها سارگون اول، بنیان‌گذار کشور یکپارچه آشور، نخست خدمتگزار دربار و به عنوان یک باغبان حرفه‌ای تربیت شده بوده‌است.

■ سنگ‌نشته‌ای از سارگون اول، در آکاد (مقر آشوریان) پیدا شده که مشخص می‌کند «باغبان‌های زیگورات‌ها» و دیگر باغ‌ها،

برای مردم و پادشاهان قابل احترام و مقدس بوده‌اند.

■ در ۲۳۴۰ سال قبل از میلاد، به تاکستان‌های کاشته شده

توسط پادشاه سومری، «گودئا» اشاره می‌شود.

موقعیت مناسب اقلیم و جغرافیایی

دشت‌های حاصلخیز میانرودان و آب فراوان، زمینه مناسبی برای کشاورزی، باغداری را فراهم کرده بودند، ظهور پادشاهان قدرتمند و انباشت ثروت زمینه مناسب باغسازی را ایجاد کرد.

(باغ‌هایی در این دشت‌های مسطح ساخته می‌شدند که طرح و نقشه‌ای از آنها در دست نیست.)

حال پرسش این است که ساختن باغ‌های معلق مسبوق به چه سابقه‌ای بوده است؟

هدف اصلی از درختکاری و احداث باغ

محیط مطلوبی که درختکاری ایجاد می کرده یاد آور بهشت افسانه‌ها بوده است.

باغ‌های سومری ابتدا به صورت «نامنظم، جنگل مانند» و در اطراف شهرها احداث شدند. گیاهان این باغ‌ها، بومی منطقه و بیشتر شامل نخل و گز بوده اند.

به نظر می‌رسد در آن زمان هدف از باغ‌سازی و کاشت درختان بیشتر تعدیل دمای هوا و مطلوب شدن محیط زندگی بوده و «طراحی و منظرپردازی» با ایده قوی وجود نداشته است.

با توجه به اقلیم عراق، مهم‌ترین عنصر در باغ‌ها درختان بودند که برای سایه اندازی و کنترل گرما و نور خورشید به کار می‌رفتند. درختان شاخص و مهم بخش‌های جنوبی شامل گز، صنوبر و نخل بودند. اصولاً توجه به باغ‌های مثمر و گیاهان دارویی با هدف بهره‌وری مد نظر بوده است.

باغ‌سازی شاهان

دولت‌شهرهای بین‌النهرین از زمان تمدن آشور به بعد در ساختار کشوری واحد با شاهانی پر قدرت، سازمان پیدا می‌کنند در این میان از سارگون اول و سناخریب و گودئا به عنوان پادشاهانی که باغ‌هایی ساخته‌اند سند در دست است.

در هزارهٔ دوم پیش از میلاد (دورهٔ آشوریان) در اطراف یا بعضاً در داخل شهرهای میانرودان (بین‌النهرین)، پادشاهان برای نشان دادن قدرت خود دست به احداث باغ‌هایی زده و از محصول باغ خراج مطالبه می‌کرده‌اند. باغ‌های سلطنتی احتمالاً نخستین نمونه‌های باغ تفرج بوده در عین حال، خراج گرفتن نشان از ساخت باغ‌ها به قصد «بهره‌وری» است.

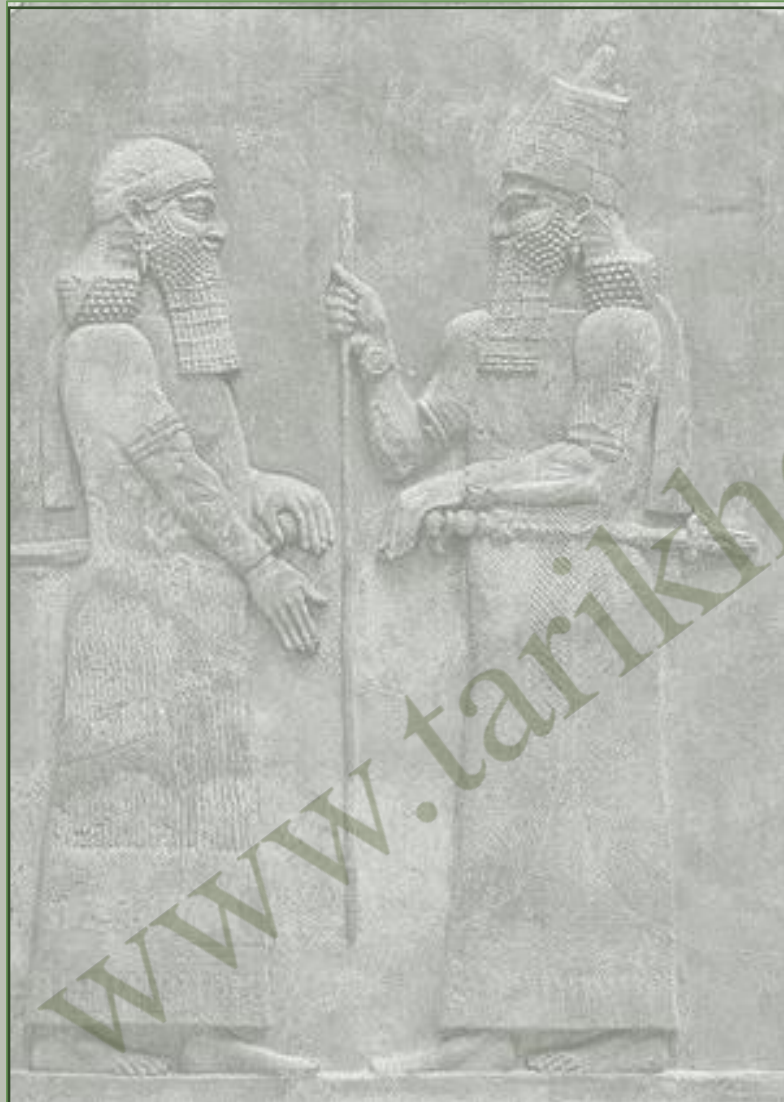
علاوه بر آن، سندهایی در دست است که پادشاهان، زمین‌های وسیعی را به عنوان شکارگاه محصور و احتمالاً در بخشی از آن کوشکی و باغی احداث می‌کرده‌اند، این مناطق وجه تفرجی داشته و از نوع باغ شکار بوده‌اند.

بازسازی تصویری دوره تمدن بابل شهر "مارى"

دیوارنگاره پشت نقاشی، منظره یک باغ - شکارگاه است

شاهان باغ‌های متنوع مه ساخته‌اند

شاهی آشوری در مقابل یک کارگزارش

اولین باغ‌ها به همان اندازه که کارکرد تنظیم شرایط اقلیمی داشتند، سودمند نیز بوده‌اند. و با گذر زمان به باغ تفریحی شاهان و باغ‌های مقدس معابد تبدیل شدند اما در همهٔ این موارد به جز باغ سناخریب، سندی از باغ طراحی شده و با نظمی تعریف شده به دست نیامده و گویا فقط کاشت درخت در مسیر کانال‌های آب و کاشت پراکنده درخت و بوته‌ها رد محوطه‌ها رواج داشته و گرچه از گیاهان معطر و درختان سایه انداز در اساطیر منطقه به‌عنوان باغ بهشتی یاد شده است اما توصیفی از بهشت برای طراحی باغ در دست نیست.

نقش برجسته آشوری: باغ شاه

پادشاه نشسته بر تخت در بزمی در داخل باغ زیر طاقی از تاک

سناخریب و باغ‌سازی‌های او

سناخریب پسر سارگون دوم آشوری، پادشاهی باغ‌ساز بوده که پیرامون نینوا را پراز باغ کرده بود. او در مورد باغ‌هایش چنین می‌گوید: «من باغ‌ها را در بالا و پایین شهر ساختم با تمام گیاهان و ادویه‌ایی که در باغ‌های من بهتر از سرزمین خودشان رشد می‌کردند. تاک‌های انگور را از تپه‌ها و درختان میوه را از سایر کشورها آوردم. علاوه بر آن، کوه‌ها و سرزمین‌ها را بریدم و تراس بندی کردم. من یک کانال ساختم. آب مسیری طولانی را برای ورود به کانال من طی می‌کند و بعد از آن بین گیاهان حرکت کرده و آنها را آبیاری می‌کند. در میان باغ یک حوض برای ذخیره آب ساختم و نی کاشتم. با لطف خدایان باغ‌ها رونق گرفتند...»

با توجه به مطالب بالا، میل به افزایش محصول در دوره پادشاهان پر قدرت جهت ثروت و ایجاد قدرت و ابهت برقرار بوده است. (Gothein, ۱۹۱۳:۳۲)

خانم گوتین این نوع باغ را از نوع کاخ-باغ یا باغ-معبد نمی‌داند و از نوع باغ عمومی یا پارک برمی‌شمرد. اما شاید بتوان به‌عنوان یک «باغ-مزرعه حکومتی» از آن یاد کرد.

انتقال درختان و گیاهان بومی به منطقه نیز بواسطه جنبه زیبایی‌شناسی و باغ‌سازی نبوده و بیشتر نشان قدرت و جاه‌طلبی پادشاه و علاقه به تنوع گیاهان و درختان مثمر در سرزمینش بوده است.

تصویر باغے منسوب بہ آشوریان پال

مانند باغ سناخریب به کمک کانالی از بلندی آبیاری می شده است.

باغ‌های معلق بابل مسبوq به چه سابقه‌ای بوده‌اند؟

سناخریب:

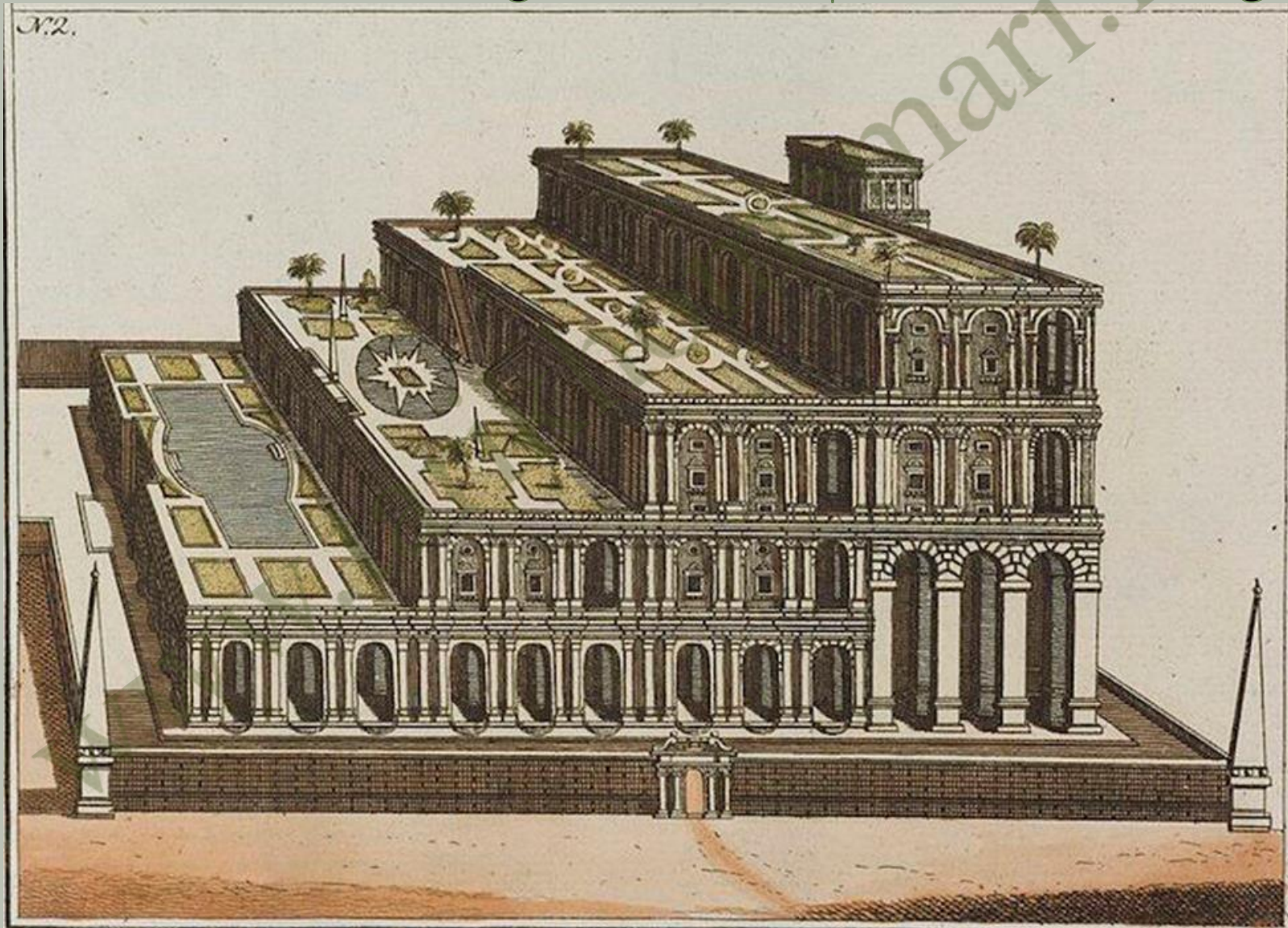
"علاوه بر آن، کوه‌ها و سرزمین‌ها را بریدم و تراس بندی کردم. من یک کانال ساختم. آب مسیری طولانی را برای ورود به کانال من طی می‌کند و بعد از آن بین گیاهان حرکت کرده و آنها را آبیاری می‌کند."

این نقل از نحوه باغ‌سازی سناخریب و تصویری که بعداً خواهیم دید، نشانی است از این که او باغ‌هایی در بلندی می‌ساخته‌است. گویی یک تپه را تراس‌بندی و باغ را روی تراس‌ها احداث و آب را از بالا به باغ هدایت می‌کرده‌است. از این رو شاید بتوان این نوع باغ‌سازی را سابقه‌ای برای باغ‌های معلق بابل دانست.

«یا طبق نظریه جدید باغ سناخریب را همان باغ‌های معلق بابل دانست.»

تصویر تخیلی باغ‌های معلق بابل که شباهت با شمای باغ سناخریب دارد

طرح در دوران رنسانس ترسیم شده و معماری و باغ‌سازی رنسانسی را به یاد می‌آورد

احداث باغ توسط شاهان با هدف « بهره‌وری » garden-for- utility

- دوره تمدن آشور که زمان سلطه پادشاهان پر قدرت است؛ عصر حرکت‌های پیشرفته اجتماعی و نظام مدیتریتی و نیز مشهورترین دوره باغ‌سازی است.
- در این دوران پادشاهان از مردم کاشت درختان سیب و ازگیل را خواستار و محصول را به عنوان مالیات طلب می‌کردند.
این امر نشانگر احداث باغ در تداوم فرهنگ کشاورزی و در حقیقت همان سنت باغداری است.
- اگر محققان از اصطلاح باغ‌سازی در این دوران یاد می‌کنند در واقع "احداث باغ" عمدتاً به قصد «بهره‌وری» بوده‌است و مباحث زیبایی‌شناسی در طرح باغ‌ها چندان روشن نیست.

نطفهء جنبهء زیبایه شناسه در باغهای میانرودان

■ ورود گیاهان غیربومی و کاشت و برداشت محصولات جدید، موجب ایجاد قدرت در باغهای سلطنتی بوده، که نمونههای آن در همهء دورههای بعد نیز توسط پادشاهان باغساز مورد توجه قرار گرفته است.

■ در منابع از انواع درختان مانند مو و نخل و گیاهان دارویی و بعضی گلهای پیازدار مانند لیلیوم (سوسن) و حتی تا ۲۵۰ گونه درخت و گیاه در این باغها یاد شده است. ترکیب درخت با گل و گیاه خود به خود وجهی زیبا به باغ می داده است

■ از دوران سناخریب به بعد باغ از جنبه بهره برداری کمی فراتر رفته و نطفهء جنبهء زیبایی شناسی در آن شکل می گیرد که در نتیجه تنوع گیاهی بعلاوه تراس بندی باغ و قطعاً کاشت ردیفی درختان است.

نکات مهم و نتایج:

- ۱- نخستین باغ‌ها را پادشاهان آشوری ساخته‌اند که باغ‌هایی برای بهره‌وری بوده‌اند.
- ۲- پادشاهان برای کسب مالیات میوه از مردم، مشوق احداث باغ و خود نیز باغ‌هایی می‌ساخته‌اند.
- ۳- معابد میانرودان، باغ داشته‌اند، این باغ- معبدها یا در پیرامون زیگورات و یا براساس برخی نظریه‌ها روی سطوح مطبق زیگورات بوده‌اند. (شرحی تاریخی از باغ‌های مطبق زیگورت‌ها در دست نیست)
- ۴- نخستین شرح تاریخی از یک باغ مطبق باغ سناخریب است.
- ۵- تنها تصویر بازمانده از یک باغ روی تپه که بدون تراس بندی (غیر مطبق) اما با آب - باره آبیاری می‌شده باغ آشور بانپال است.
- ۶- باغ سناخریب و باغ‌های معلق بابل (در صورت مستقل بودن از باغ سناخریب) تنها نمونه‌ها از باغ‌سازی برخوردار از وجه زیبایی به شمار می‌روند.

دسته بندی باغ‌های میانه‌رودان

با توجه به انواعی که ذکر شد، ۴ دسته باغ می توانیم تعیین کنیم:

■ باغ کاخ (حیاط - باغ یا کاخ - باغ)

■ باغ شکارگاهی

■ باغ شهری

■ باغ معبد (باغ - معبد)

همه این انواع فاقد طرح مشخص باغ‌سازی و عمدتاً در حد فضاهای درختکاری جهت تلطیف هوا و نیز بهره‌وری بوده‌اند.

۱- باغ کاخ‌ها

باغ‌های کاخ‌ها یا (حیات-باغ):

این نوع حیاط‌های درختکاری شده در زمان بابل و آشور (آخرین دوره تمدنی میانرودان) تکامل پیدا کرد و عمدتاً همان حیاط‌های محصور کاخ‌ها بوده‌اند.

فرضی هست که چون مردگان را در خانه دفن می‌کردند، حیاط محوطه‌ای مقدس و یادمانی برای مردگان بوده، شاهان را معمولان در زیر گنبد کاخ و یا دقیقاً در حیاط آن دفن می‌کرده و در این محوطه مقدس درخت می‌کاشته‌اند.

این محوطه‌ها الگوی حیاط مرکزی داشته‌اند اما در وسط حیاط‌ها حوض نبوده و درخت کاشته می‌شده است.

چون حیاط شکل هندسی منظم داشته به نظر می‌رسد درختکاری هم نظم داشته است.

از ۱۴۰۰ پیش از میلاد یک باغ-حیاط با مسیر سنگی جریان آب پیدا شده است.

نمونه دیگر متعلق به یک کاخ بزرگ در شهر ماری، معروف به حیاط نخل است که مسیر حرکت

در آن از خشت خام و سفال و در سطحی بالاتر از باغچه‌ها بوده است. (Dalley, ۱۹۹۳:۵)

حیات نخل در کاخ شهر ماری

وسط حیات درختکاری و باغچه دارد و در مرکز آن یک نماد مقدس هست.

بازسازی تصویری شهر بابل و حیاط - باغ‌های محصور کاخ‌ها

زیگورات: با باغ - معبد پیرامونی. / سمت راست پایین: تصویری از باغ‌های معلق کنار دجله با ردیف درختان

۲- باغ‌های شکارگاه‌ها

در دوران آشورشکار برای حفظ بقا ضروری و نیز نوعی ورزش و تفریحی سلطنتی بوده‌است.

مورخان برآنند که شاهان محوطه‌های شکارگاهی بزرگ را به شکل نامنظم محصور می‌کرده و در بخشی از آن گاخ و کوشکی می‌ساخته‌اند این محوطه‌ها دارای درختان متمر و غیر متمر با فرمی نامنظم بوده اما احتمالاً بخش باغ- کوشک داخل شکارگاه دارای هندسه و طرح کاشت منظم‌تری بوده‌است.

گویا این محوطه دارای استخر بزرگی بوده که کانال‌هایی از آن جدا می‌شده و فضا را تقسیم می‌کرده‌است، درختان کاشته‌شده در این‌جا صورت ردیفی داشته‌اند و نزدیک کوشک، تاکستان و بوته زارهای گل و گیاه بوده‌اند. (گوتین ۱۹۱۳. ۳۳)

عظیم‌ترین محوطه‌های باغی سلطنتی همین شکارگاه‌ها بوده‌اند که پس از پیروزی در جنگ‌ها گیاهان و حیوانات غیربومی را به غنیمت به این فضاها می‌آورده‌اند.

(کتیبه تیگلات پیلسر).

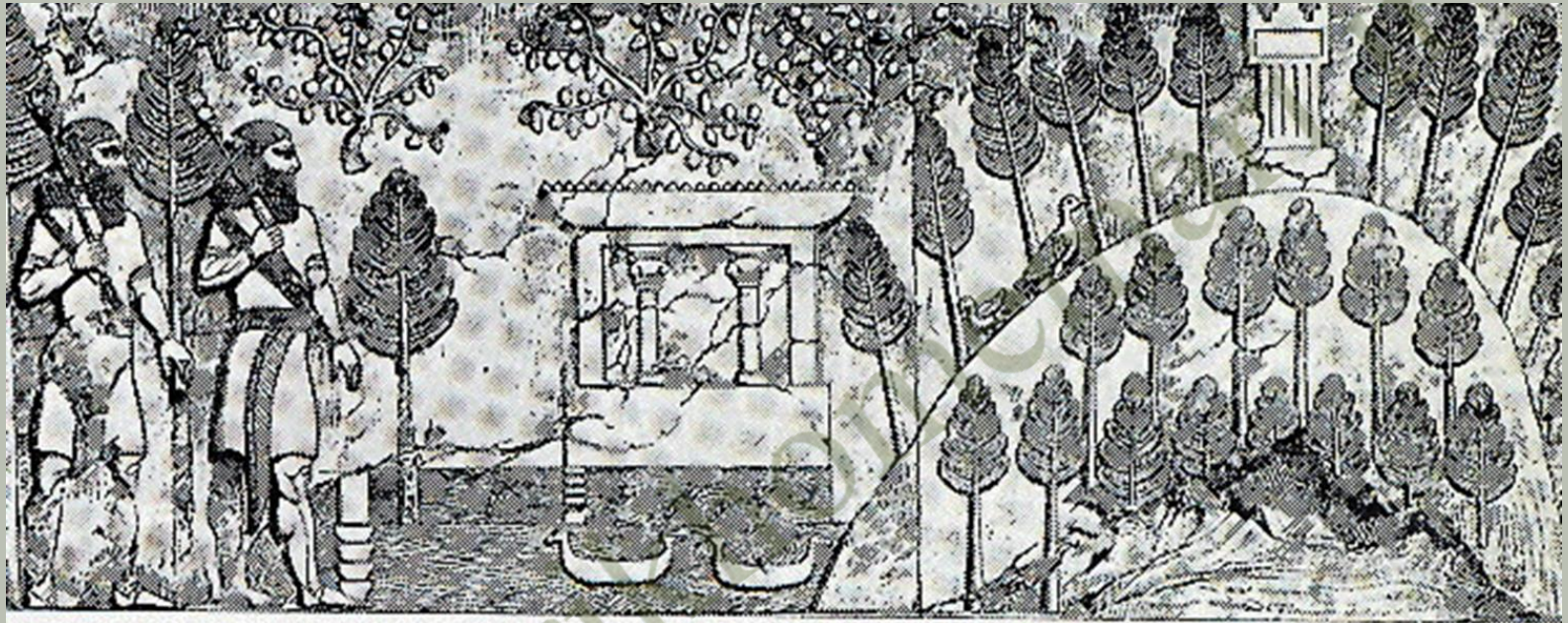
نقش آشوری

احتمالاً باغی شکارگاهی با ایوانی گشوده به چشم انداز است.

توجه به منظر زیبای طبیعت گرچه با غرس درختان و کاشت گیاهان در نظمی بر اساس شرایط زمین و مسیرهای آب در این دوره اهمیت پیدا می کند، اما فاقد طراحی منظم بوده است. در این حجاری شاهد یک نیایشگاه روی تپه و ایوان ستون دار به عنوان یک نظرگاه (سلطنتی) هستیم. نشانه توجه به منظر و میل به تماشای چشم انداز بیرونی. طرح فضاهای نیمه باز ستون دار نحوه ای از تداخل معماری و طبیعت است.

تحلیل سنگ نگاره، باغ شکارگاه؟

مطابق این سنگ نگاره، بعضاً باغ‌ها به صورت تپه‌ای و در مناطق کوهستانی بودند (قاعدتاً در شهرهای شمالی) این باغ بیرون شهر و احتمالاً باغ شکارگاهی همراه با یک نظرگاه و برکه یا حوض آب بوده است. آنطور که در تصویر مشخص است، استفاده توأم و نامنظم از درختان مقدس و یادمانی همچون سرو - جهت تبرک باغ و در کنار آن، وجود درختان مثمر از مشخصات باغ‌های بین النهرین باستان است. اینگونه ترکیب گیاهی از درختان مثمر و غیر مثمر بعدها در باغ‌های منظم پارسی مورد استفاده قرار گرفته است. (گوتین ۱۹۱۳)

۳- باغ‌های شهری

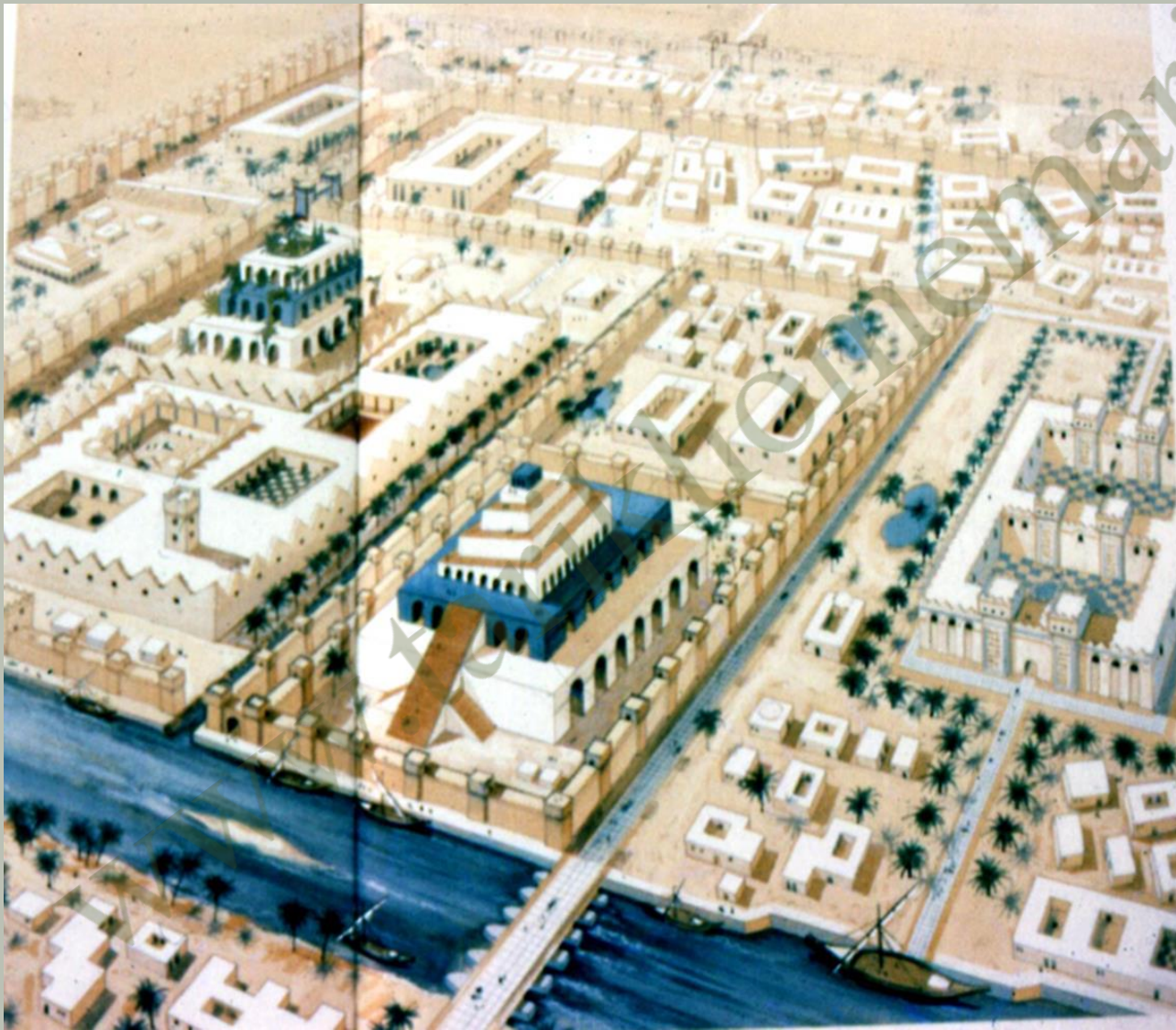
پادشاهان آشور به‌ویژه **سناخریب** باغ‌های بسیاری در سطح شهرها ساختند. باغ‌های عمومی پراکنده در سطح شهر که مخصوص گروه خاصی نبودند.

آشورنصیرپال دوم عملیات آبرسانی از کوه‌ها به داخل شهر را برای آبیاری درختان تازه کاشته شده شهر انجام داد، این فضاها سبز داخل شهر، طراحی شده نبوده بیشتر به قصد تنظیم هوای شهر و بیشتر شامل ردیف درختان در مسیر کانال‌های آب در شهر بوده‌اند.

تصویر؛ ردیف درختان در معابر و مسیر کانال‌ها را نشان

می‌دهد.

درختکاری در داخل شهر توسط شاهان

بازسازی
تصویری
بایبل

درختکاری ردیفی در
داخل شهر

تصوری از باغ‌های
معلق ملکه به شکل
زیگورات سمت چپ
تصویر.

باغ‌های داخل شهر:

سمت چپ:

پایین دست زیگورات
دو باغ محصور معبد و
کاخ دیده می‌شوند.

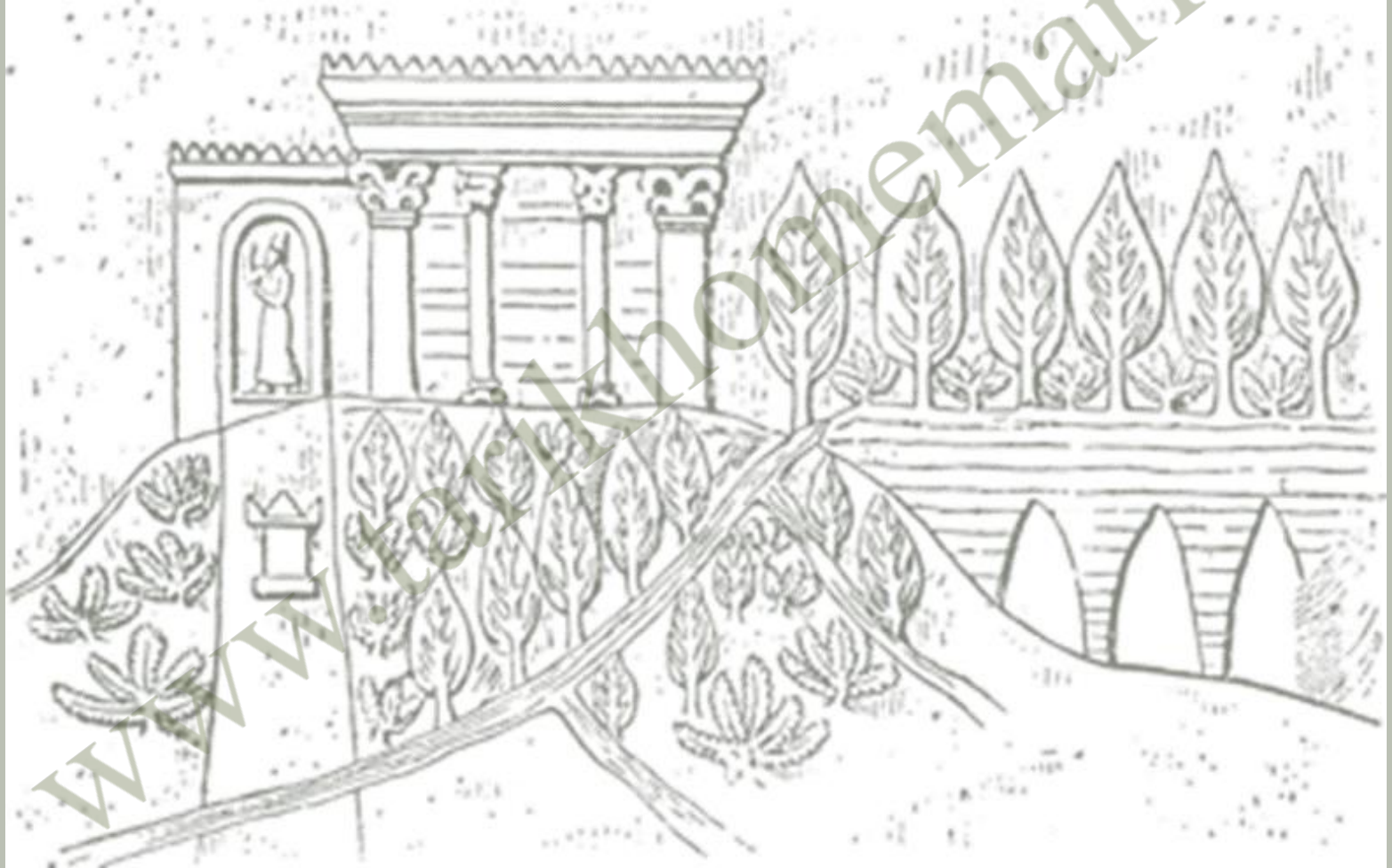
سمت راست:

درختکاری ردیفی
در محدوده‌ای که
تصوری از باغ معلق
بابل در کنار رودخانه
است.

نحوه آبرسانی از کوهها به باغ‌های روی تپه‌ها توسط آب-باره

ردیف درختان روی آب باره و تپه‌ای که باغ و نه‌هایش مشخص اند با کوشکی در بالا

تصویر باغ منسوب به آشوربانیپال که از روی یک حجاری ترسیم شده است. شبیه باغ سناخریب

۲- باغ‌های معابد

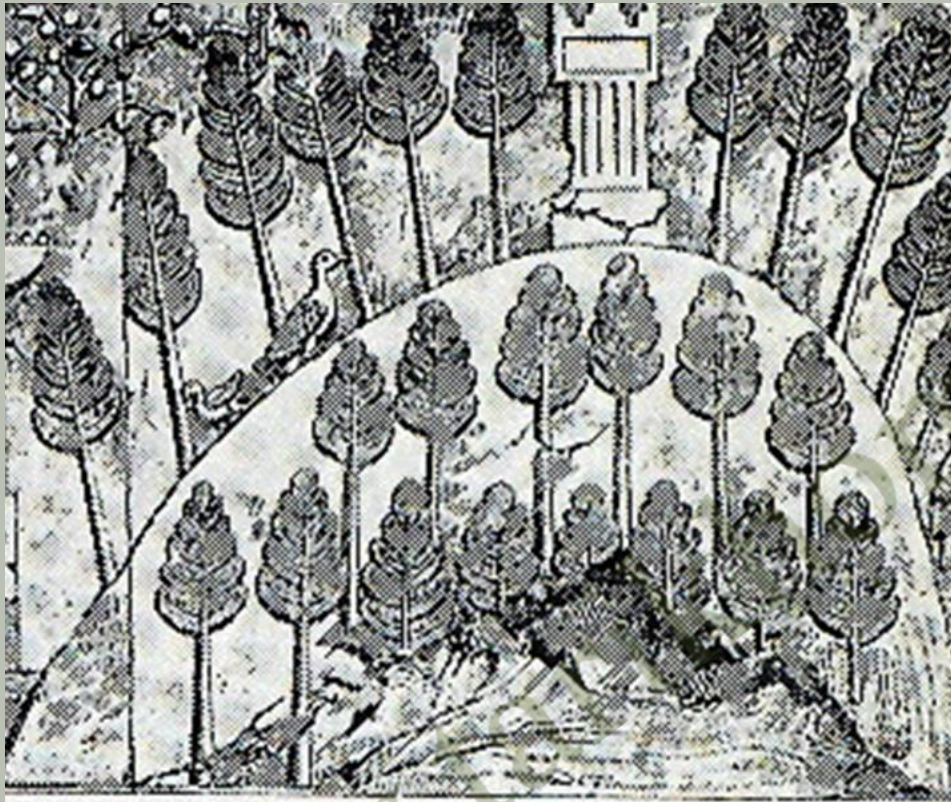
آشوریان تخیل بسیار خوبی در ایجاد تپه‌های مصنوعی و تراس‌ها داشتند و کاخ‌ها و معابد خود را بر روی صفه‌ها و در درون باغ‌ها می‌ساختند.

بعضاً باغ‌ها را هم بر روی صفه‌ها می‌ساختند بدین ترتیب بر محیط پیرامون و باغ یا تراس‌هایش تسلط بصری داشتند. این باغ‌ها اغلب در کنار آب جاری و با ایوان‌های باز ستون‌دار ساخته می‌شدند. با قرارگیری کاخ و معبد در مرکز باغ، نوع جدیدی از باغ‌ها در بین النهرین شکل گرفت: باغ-کاخ‌هاو باغ-معبدها.

باغ‌های معابد

تصویر یک نیایشگاه روی تپه و باغ

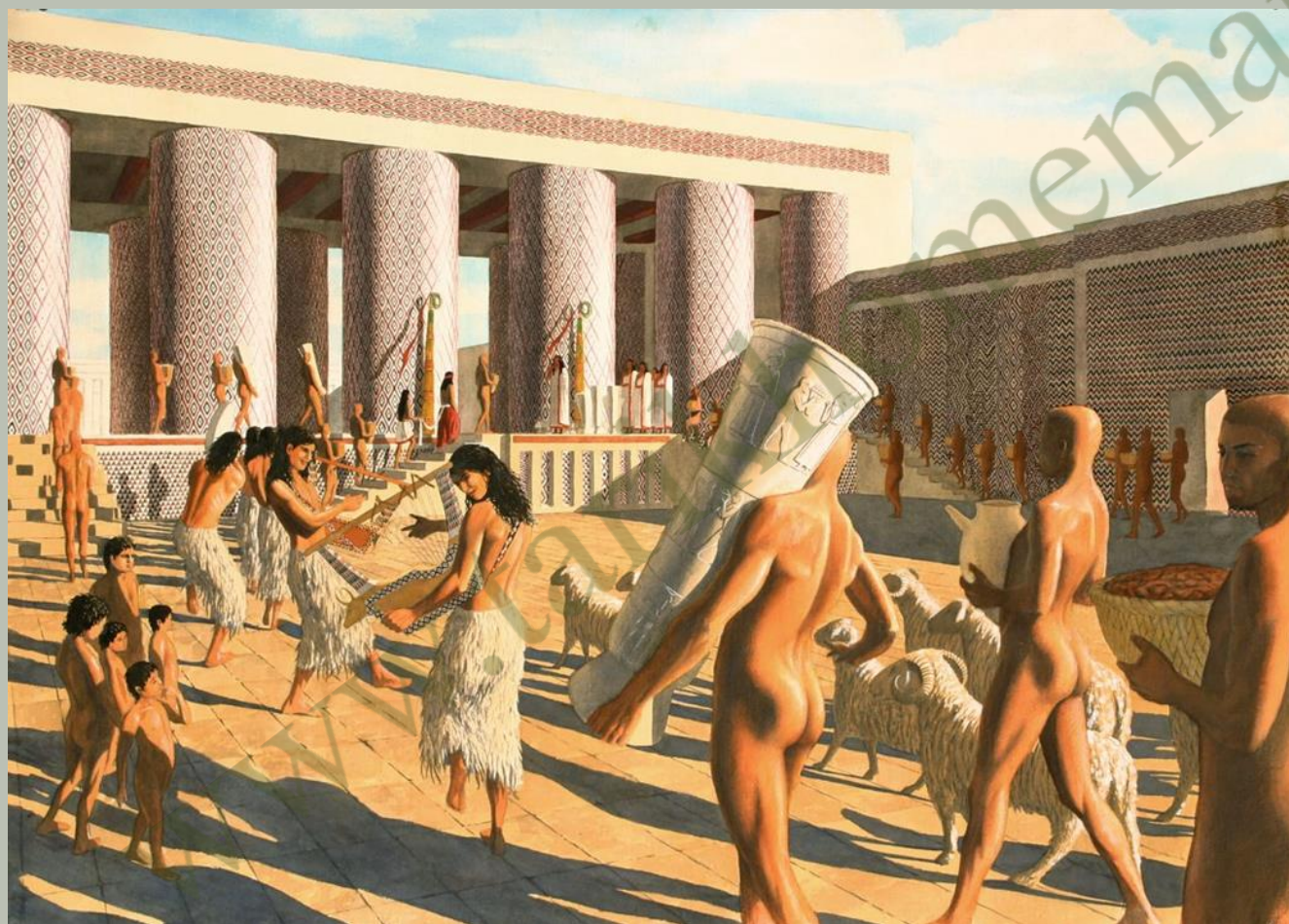
در دوران آشور و بابل حیاط معابد مانند حیاط کاخ‌ها به عنوان باغ استفاده می‌شده است. بعضی معابد در شهرها یا حومه شهرها درون یک باغ میوه مقدس قرار داشته‌اند و برخی در محوطه‌ای تپه ماهوری که شاید تراس بندی شده یا به صورت طبیعی بودند منظم بودن این تراس‌ها ثابت نشده است. بعضاً ذکر شده که معابد زیگوراتی روی طبقاتشان درخت غرس می‌شده است.

باغ‌های معابد، تمثیلی از باغ بهشت
بوده‌اند. گیاهان تزئینی اغلب از نوع پیچک بوده‌اند.

معابد در شهرهای بزرگ به شکل زیگورات واقع در مرکز یک باغ محصور بوده‌اند. حیاط معابد مکان مقدسی برای عبادت در فضای باز بود، بنابراین فقط در چهار ضلع زمین، درختان و بوته‌ها با نظم بسیار کاشه می‌شدند. کاوش‌ها در این معابد نشان از وجود بوته‌ها دارد، اما شاید این یافته‌ها، حاکی از وجود درختچه‌ها هم باشد.

(Dalley, ۱۹۹۳:۸)

بازسازی تخیلی محوطهء باز معابد که فقط در حاشیه ها درختکاری داشته اند.

بابلی ها و آشوریان
باغ های محصور
در داخل شهرها، به
عنوان محوطهء کاخ ها و
معابد می ساختند و
سعی می کردند
با درختان میوه
و گیاهان معطر،
بهشت را بازسازی
کنند.

تصویر حیاط یک
معبد است که درختان
آن دیده نشده اند.

نتیجه

- تنها نظم یاد شده در کتیبه‌ها و مشهود در حجاری‌ها، ردیف کاری درختان در بعضی بخش‌ها است.
- نظم بعدی به نظام آبیاری توسط "آب - باره" برمی‌گردد. آب باره نوعی دیوار ضخیم بوده که بالای آن علاوه بر تنبوشه عبور آب، سطحی برای درختکاری ردیفی هم داشته است.
- باغ‌ها چه در داخل شهر یا خارج از آن، سبکی طبیعی و تابع توپوگرافی داشته‌اند.
- با وجود همنشینی باغ و کاخ، عموماً وجود هندسه و نظم و طرح مشخصی در آن‌ها به اثبات نرسیده است.

منظرنظام آبیاری و ساختار فنی آن

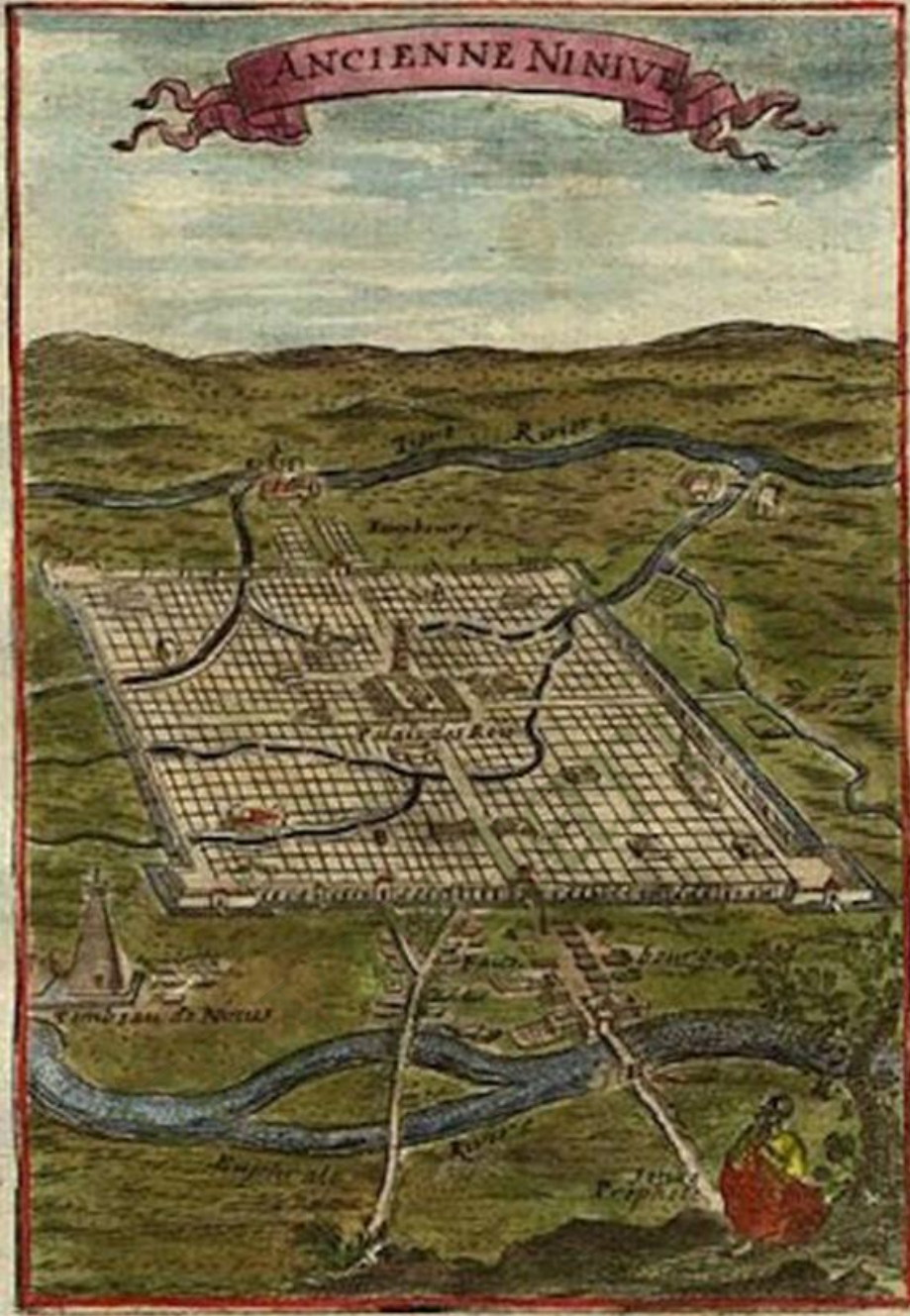
■ مسلماً در بین‌النهرین همچون همه تمدن‌های رودخانه‌ای نظام آبیاری متکی بر ایجاد شبکه‌ای از کانال‌ها و نهرهای آب از دو رودخانه به دشت‌ها بوده‌است.

■ شواهدی هست که این مردم در جایی که تپه‌ها وجود داشته‌اند، شهر یا باغ‌ها را در ارتفاع بنا و از "آب-باره" (اکوداکت= aqueduct)، دولاب و چرخاب استفاده می‌کرده‌اند.

کشته‌های تمدن سیند بر آب‌های تمدن میانرودان

همجواری شهرها با دجله یا فرات، امکان کانال کشی و ایجاد بندرگاه داشته‌است
مردم تمدن‌های رودخانه‌ای غالباً تأسیسات آبی پیشرفته داشته‌اند

منظر نظام کانال‌های
انتقال آب به شهرها
و
مزارع در میان رودان

طرح شهر تصویری است.

حرکت قایق بر آب در کانال‌های داخل شهر بابل

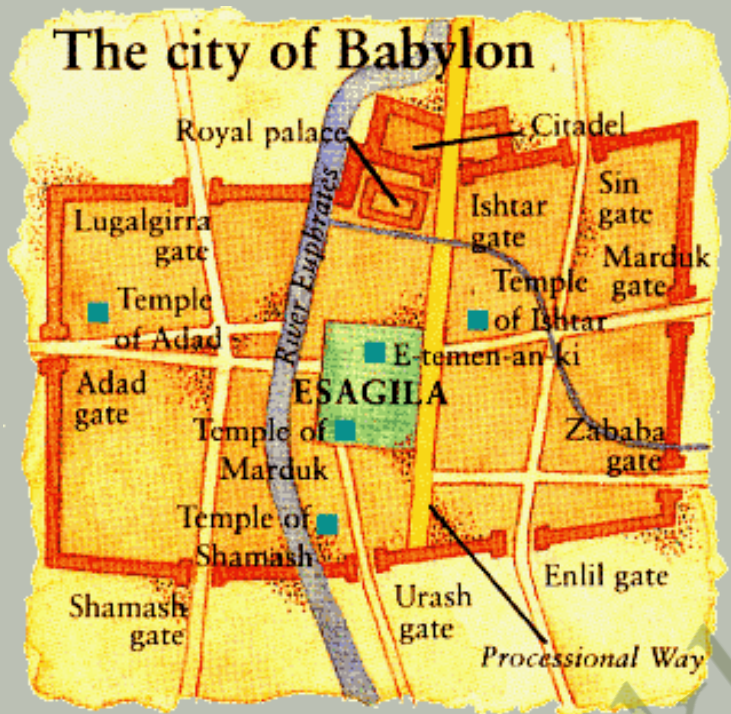
تصویر تخیلی از بابل متأخر

نظام کانال‌های انتقال آب

افتخار ابداع سیستم آبیاری علمی نیز از آن این قوم است. سومریان یک کانال اصلی از رودخانه‌ها داشتند. پس از آنها بابلیان با تعدادی کانال‌های فرعی جهت آبیاری دشت‌ها این نظام را ادامه دادند.

بعدها آشوریان این فن را غنی‌تر و پیشرفته‌تر کردند.

(Gothein, ۱۹۱۳:۳۰)

جریانے از رود بہ داخل

شہر بابل و شہر ماری و نیز

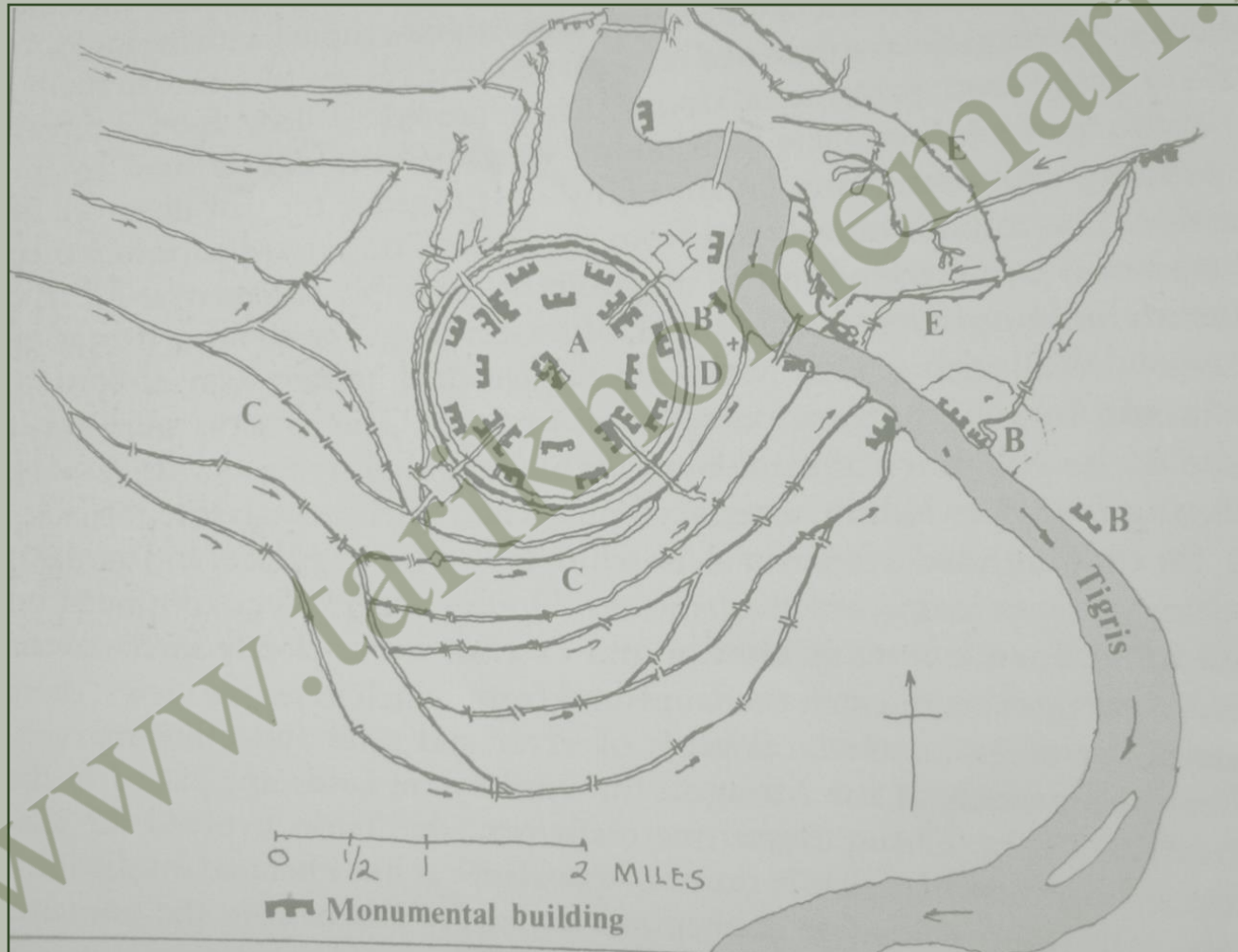
کانال‌های آب در شہر و دشت

پیرامون

ادامهء سنت کانال کشی

برای مزارع پیرامون شهرها در بین النهرین در دوران اسلامی

بغداد دورهٔ عباسی

آب - باره (پل آب بر)

نظام آبیاری و نظم طبیعی باغ در میانرودان

سناخریب یک آکوداکت معروف در
جروان نزدیک نینوا ساخته بود. که آب آن
توسط نهرهایی تأمین می شد. این آب-باره
در حدود ۷۰۰ پیش از میلاد برای آبیاری
باغ‌های گسترده نینوا ساخته شد.
بنابراین سند، مشخص می شود مخترعین
آکوداکت‌ها رومی‌ها نبوده‌اند.

سنگ نگاره که پل آب پرو باغے روی تپہ را نشان مے دهد

تصویر کاخ آشوربانیپال در نینوا

تصویر بازسازی سنگ نگاره (نگ: اسلاید ۴۲ و اسلاید بعدی)

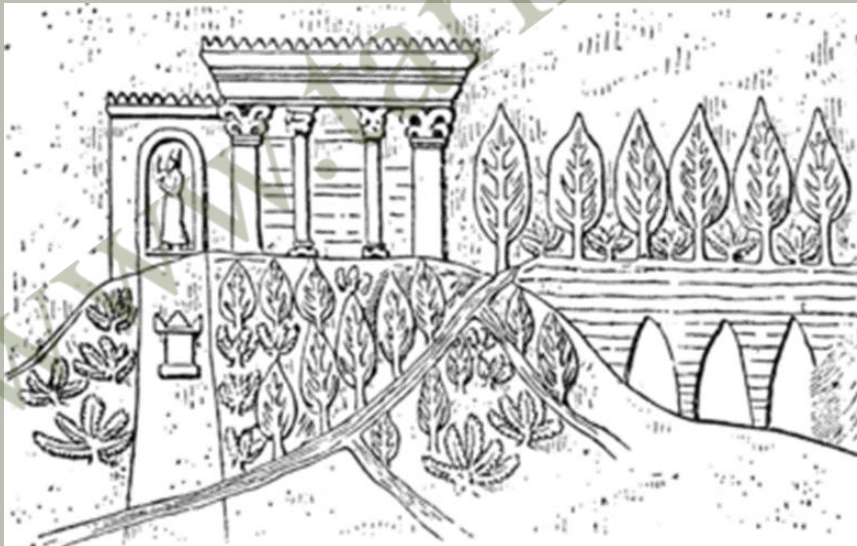
آب - باره

اگر به سنگ نگاره که مسیرهای آب و یک پل آب بر و ردیف درختان روی پل را نشان می‌دهد توجه کنیم و نوشته‌هایی را که ابتکار ساخت آب باره *acqueduct* را به مردم میانرودان نسبت می‌دهند در نظر بگیریم می‌توان تصور کرد که رساندن آب به طبقات یا تراس‌های باغ‌های معلق از طریق آب-باره‌ها که پیشتر هم از آن سخن گفته‌ایم، وجود داشته است.

نظام آبیاری و نظام طبیعی باغ سازی

نکته مهم تصویر، جوی‌های بی‌نظمی است که درختان پراکنده را آبیاری می‌کنند. عدم وجود سکوه‌های منظم در این تصویر نشان‌دهنده بی‌نظم بودن ساختار این باغ منسوب به آشوربانیپال است. وجود معبری مسقیم در میانه باغ نمی‌تواند بیان‌کننده محوری قدرتمند در ساختار باغ باشد، زیرا در امتداد گوشه یا معبد نبوده و حتی به صورت اتفاقی با محور نامنظم آب تقاطع دارد. همچنین عدم وجود ریتم درختان در دو طرف این راه، نشان‌دهنده این است که طراحی محور نقطه عطف دار در باغ، مورد توجه نبوده است.

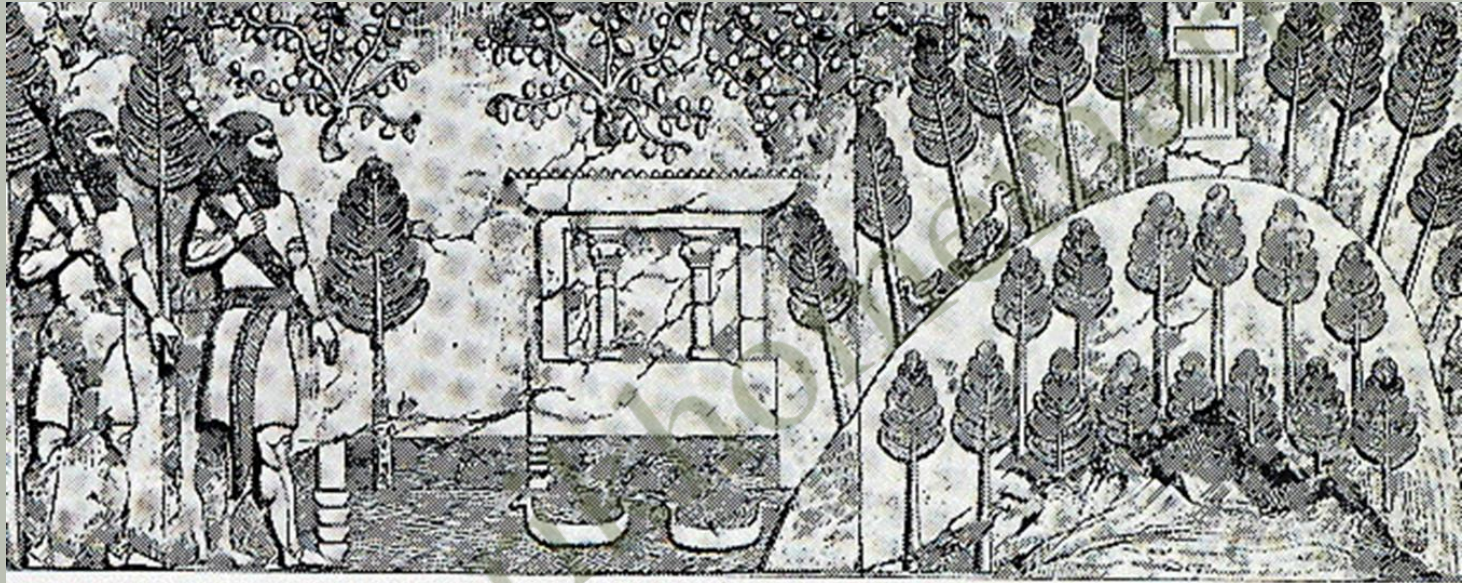
مسیر عبور آب به باغ روی طاق‌ها یا همان آب‌باره است که در تصویر نشان‌دهنده شده است. این مسیر به صورت تونلی از جنس تنبوشه برای انتقال آب از طریق پل مزبور، در مسافت‌های طولانی عمل می‌کرده است.

آب آشامیدنی

- منابع آب آشامیدنی در بین النهرین از طریق دو رود دجله و فرات تأمین می شد. آب از طریق کانال هایی وارد شهرها می شده است.
- در برخی کاخ‌ها به خصوص در زمان آشوریان، تأمین آب از کانالی روی دیوارهای ضخیم و به صورت سرپوشیده بوده (آب- باره) تا آب را ایمن و پاکیزه به درون کاخ برساندند. این آکوداکت‌ها بنا بر نظر مورخان اختراع "سناخریب" و قدیمی‌تر از نمونه‌های رومی بوده است. علاوه بر سنگ نگاره پیشین، نوشته‌ای در توصیف سیستم آبرسانی از او به جای مانده است: «برای استخراج آب روزانه، طناب، کابل و زنجیرهای برنزی داشتم و از تنه درخت و تیرک‌های افقی در بالای چاه به جای تیرک‌های گرد استفاده کردم»

پیشینه کوشک در باغ‌ها و همجواری با معبد

ایوانی ستون‌دار گشوده به منظر باغ

این الگوی ایوان ستون‌دار
به مثابه نظرگاه را بعداً
در معماری هخامنشی هم
می بینیم.

نتیجه: باغ‌سازی یا باغ‌داری؟

- باغ‌ها فرمی طبیعی و آزاد داشته‌اند.

- باغ‌های درون شهری تنها نظمشان در طرح کاشت منظم ردیف درختان در امتداد مسیرها بوده‌است.

- با پیشرفت معماری و ساخت بناهای راست گوشه، ممکن است پیرامون گوشه‌ها یا معابد، حیاط‌های منظم درخت دار شکل گرفته باشد. این باغ‌ها عموماً بر بنا محاط شده یا به فضای معماری متصل بوده‌اند که شاید همین مسئله منجر به نظم باغ به تبعیت از فرم منظم معماری شده است.

اسفاده از باغ-معبد‌ها و باغ-حیاط‌ها که مقدس بودند، برای طبقه خاص اشرافی و سلطنتی یا افراد مذهبی در مناسبت‌های خاص مجاز بوده است.

سیر تحول فرم باغ نشان می‌دهد در جایی که باغ موضوع اصلی بوده، فرم آن نامنظم و طبیعی و در جایی که معماری موضوعیت داشته و باغ ضمیمه آن بوده باغ به تبع معماری نظم یافته است. از آنرو که کارکرد اصلی باغ‌ها بهبود شرایط اقلیمی و «بهره‌وری» از محصولات بوده است، باغ‌ها هویت مستقل تفرجی پیدا نکرده و طرح آن‌ها به معماری یا محیط طبیعی پیرامون وابسته بوده است.

در منابع اساطیری و تاریخی غالباً باغ‌ها را همانند بهشت توصیف کرده‌اند.

www.tarikhomemari.ir

پایان بخش باغ سازی میانرودان

